

**BERGSONTÓL JÓZSEF ATTILÁIG:
A CIGÁNYDAL KELETKEZÉS- ÉS HATÁSTÖRTÉNETE***

MAJOR ÁGNES

<https://doi.org/10.32979/PUM.SPH.2023.1.8>

Babits Mihály *Cigánydal* című költeménye 1911-ben keletkezett, első közlésére ugyanebben az évben került sor: négy másik Babits-verssel együtt a *Nyugat* szeptember 1-jei számában jelent meg,¹ majd bekerült az 1916-os *Recitativ* kötetbe is.² A kötetbeli közlés *Fogarás* ciklusa is jelzi, hogy a mű Babits fogarasi tartózkodása alatt született, igaz – ahogyan látni fogjuk –, a keletkezést szekszárdi élmények is inspirálták.

Rába György szerint a vers a bergsoni ihletforrás teljes értékű felhasználása és kifejezése. A *Cigánydal* „lírai mítosz”, „sorsének”, mely egy bizonyos életformáról tudósít, s az ábrázoláson túl szimbolikus jelentést is magában foglal. Ezt Rába akként fogalmazza meg, hogy „a folklorisztikus ecsettel megelevenített vándor cigányszony az életlendületet megtestesítő látványként a korlátozatlan szabadság szimbólumává nő”.³ Az életlendület bergsoni fogalmáról a későbbiekben még lesz szó, egyelőre annyit érdemes jelezni, hogy a nomád életmódra berendezkedett, rajkójával vándorló cigány asszony versbeli története a közösségről való leszakadást, a stabilitás és az állandóság elutasítását jelképezi, mely persze többféle értelmezési pozícióból is olvasható. Egyrészt a szabadság és a merev konvencióktól való elhatárolódás pozitív töltettel társul, másrészt viszont az így kialakított élethelyzet kiszolgáltatottságot, gyökértelenséget is implikál, melyre maga a vers figyelmeztet: „Ne felejtsd, hogy ágrul lettél / szederfa alatt születél / s mint a röpke mag az ágrul, / úgy leszakadsz majd anyádrul / se apád, / se anyád, / se országod, se tanyád.”⁴

Ha életrajzi keretben helyezzük el a *Cigánydalt*, különösen fontos a megírás helyszíne, Babits fogarasi tartózkodását ugyanis száműzetésként élte meg – nem véletlenül írt verset *Levél Tomiból* címmel 1908-ban, melyben fogarasi áthelyezését Ovidius kitoloncolásával kapcsolja össze. Fogarasi tanárkodása alatt magányosan, a világ-

* A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) támogatásával a *Babits Mihály verseinek és műfordításainak kritikai kiadása* című, K 138529 azonosító számú pályázat keretében készült.

¹ BABITS 1911. A *Cigánydal* a *Levél Tomiból*, a *Szent Mihály*, a *Bolyai* és a *Spleen* című versekkel együtt jelent meg.

² BABITS 1916.

³ RÁBA 1983, 65.

⁴ BABITS 1937/a, 149.

tól elszakítva teltek a napjai: a nagy távolság megnehezítette az irodalmi életbe való bekapcsolódást, s egyben ellehetetlenítette a folyamatos jelenlétet. A vers *Nyugat*beli közlésének időpontja is szimbolikus jelzése egy korszak lezárultának: Babits 1911 szeptemberében már elhagyta Fogarast, kilépett a „tehetségfojtogató légkörből”,⁵ hogy ha még nem is teljes mértékben, de már sokkal inkább az irodalomnak szentelhesse magát. A szabadság eszményét hirdető *Cigánydal* ekként válhat a megírás idején még megrekedt, a külső körülmények által egy adott szituációba kényszerített, az önmaga számára ideális életvezetésben korlátozott én személyes vallomása-vá. A vallomásos jelleget az sem kérdőjelezi meg, hogy a vers több pontján egyenes idézettel találkozunk: ennek nem az eltávolítás vagy a kizökkentés a funkciója, a két különböző megszólalásmód hasonló alkalmazása épphogy a személyességet, a bensőséges hangulatot erősíti fel.

Németh G. Béla szerint a *Cigánydal* Babits „egyik legstilizáltabb, legzeneibb szerkezetű, leginkább epiko-lirikus zártságú verse”.⁶ Felhívja a figyelmet a rondó-forma használatára is, mely ebben az esetben sajátos változatot alakít ki, tehát nem követi hűen az eredeti francia formát. Babits tizennégy soros szakaszok helyett tizenöt sorosokká tördeli a verset, hangzásban ugyanakkor megmarad tizennégy soros formájúnak.⁷ Zeneisége a folklór-tematika miatt a népdalok mintakövetése felől is megközelíthető. A *Cigánydal* népdalszerűségét a sűrű ismétlések, illetve az ütemhangsúlyos verselés jelzik. A versszöveg hangzásában továbbá az alkalmazkodó ritmusú, új stílusú népdalokra jellemző nyújtott ritmusos olvasásnak is teret enged, tehát nem szimmetrikus, negyedekes ütemű lüktetés, hanem a szótaghosszok függvényében alakuló ritmika jellemzi – a vers voltaképpen egy népdal (vagy népies műdal) szövegeként is megállná a helyét, azzal a megszorítással, hogy ez esetben nem visszatérő szerkezetű, négysoros formáról, hanem egy sajátos rondóformát és a népdalok alkalmazkodó ritmusát ötvöző megoldásról van szó.

A keletkezés körülményei

Szilasi Vilmos saját *Recitativ*-példányának bejegyzése szerint a *Cigánydal* keletkezésének időpontja „[1]911. tavasz”.⁸ Ennél részletesebb adatokkal is rendelkezünk Babitstól, aki Szabó Lőrincnek tett visszaemlékezésében számol be a vers keletkezési körülményeiről:

Fogarason írtam. Akkor valami módon a pisztráng-halászatot néztem. Ott volt egy ismerősömnek egy nagy pisztráng halásztelepe, Bet[h]lenben. Dél-

⁵ A napisajtó érzékletesen írta le a fogarasi tanárkodás körülményeit, amikor Babits rég várt újpesti áthelyezését kommentálta. Lásd pl. [n. n.] 1911.

⁶ NÉMETH 1968, 99.

⁷ NÉMETH 1968, 99.

⁸ Babits filozófus barátjával, Szilasi Vilmostal osztotta meg három verseskötet költeményeinek, köztük a *Recitativ*ban megjelent művek keletkezési időpontját. Ezeket a dátumokat Babits a nyomtatott versek mellé vagy alá írta, más esetekben diktálta. Lásd KELEVÉZ 1994, 755.

után volt. A cigány-motívumot Fogaras melletti más helyen, a cigánytelep adta. Útközben eszembe jutott. Ez a vers szegény Kaffka Margitnak tetszett nagyon. Ő kitűnő írónk, letagadhatatlanul. Szép vers ez azért, nagyon. „Csipőn kötve” – ezt én Szekszárdon láttam, Szekszárdon [sic!]. Egy balladafordításom refrénje ez: „Jár a szél és zörg az ág”.⁹

Sem a Szabó Lőrincnek tett visszaemlékezést közlő Gál István, sem az azt citáló kronológia nem tér ki az idézett szakasz utolsó állítására, mely szerint Babits egy balladafordításából kölcsönözte volna a *Cigánydal* első strófájának záró sorát. A kutatás jelen állása szerint nincs információnk olyan Babits által fordított balladáról, melyben részben vagy egészben feltűnne az idézett sor. Ugyanakkor figyelembe véve azt, hogy Babitsnak a versek keletkezési körülményeire vonatkozó visszaemlékezései több esetben is csalókák,¹⁰ előfordulhat, hogy Babits tévesen jelölte meg a saját lírai műhelyében fogant verssor pontos helyét. Az 1906-ban született, a szerelmespárokat titokban összeadó kovács történetéről szóló *Gretna Green* című versben – igaz, nem ismétlődő szakaszként – olvasható egy sor: „hüs az árny és zörg az ág”.¹¹ A *Cigánydal*hoz ugyanakkor nem csupán a részleges szövegszintű egyezés kötheti, hanem epikus vers-jellege, három strófájának páros rímelve, valamint az ütemhangsúlyos (magyaros) ritmusú *Cigánydal*: „Zörg az ág és zug a szél / Cigány-asszony útrakél” (*Cigánydal*);¹² „Kék az ég ma, zöld az ág – / Milyen messze, más világ!” (*Gretna Green*).¹³ Mindez persze csupán feltételezés; könnyen megeshet, hogy Babits egy valóban létező, kéziratban maradt balladafordításra utal, mely lappang vagy megsemmisült.

Babits Fogarason a Lenkert nevű utcában lakott, itt bérelt szobát a 30. számú házban. Munkahelyére, a gimnáziumba a Cigóniának vagy Cigániának nevezett cigánytelepen keresztül is eljuthatott, erre utal a Szabó Lőrincnek tett visszaemlékezésében. Rába György mutat rá, hogy Fogarasnak erre a részére érkezett a pénteki vásárnapokon sátoros cigányok egy csoportja, mely esemény és látvány szintén ihletője lehetett a versnek.¹⁴ Róna Judit kronológiája Rába nyomán egy világirodalmi előzményt is megjelöl: Jean Richpin *Un vieux lapin* című, egy csavargó gondtalan bolyongását tematizáló életképe is összefüggésbe hozható a Babits-verssel.¹⁵

⁹ GÁL 1975, 453.

¹⁰ Ezt Kelevéz Ágnes meggyőzően bizonyította. Lásd KELEVÉZ 1994, 745.

¹¹ BABITS 1937/b. Rába a *Cigánydal*t elemezve refrénként hivatkozik a versben ismétlődő szakaszokra (RÁBA 1981, 332.), ám Kemény Gábor pontosítja Rába megállapítását: valójában nem refrénről van szó, hiszen az ismétlődő sorok nem minden versszakban fordulnak elő. Lásd KEMÉNY 2005, 39–40.

¹² BABITS 1937/a, 149.

¹³ BABITS 1937/b, 166.

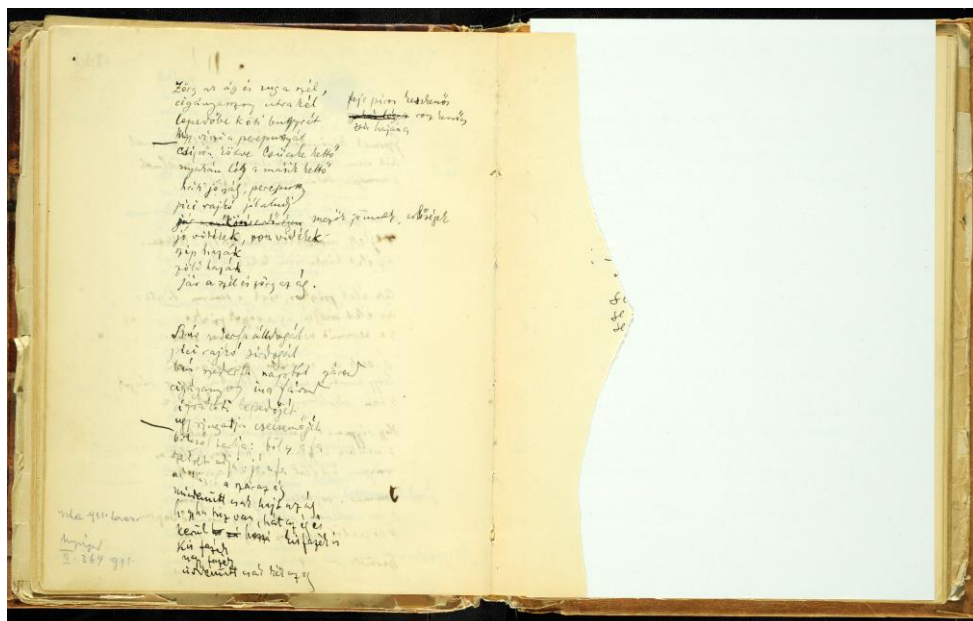
¹⁴ RÁBA 1981, 329.

¹⁵ RÓNA 2013, 298. A kronológia szintén Rába nyomán *Le vieux lapin*ként hivatkozik a műre, s *[A vén ravasz]*-ként fordítja a címet. A versszöveg ismeretében helyesebbnek tűnik az *[Egy vén/öreg nyúl]*, de még inkább az *[Egy vén/öreg ürge]* címfordítás. Rába

A kézirat(ok)

A versnek két kézírata maradt fenn.¹⁶ Az *Angyalos könyv* 141. fóliójának verzóján olvasható k₁ csonka kézirat,¹⁷ mely eredetileg teljes volt, de a kéziratgyűjteménynek ma már egy oldala hiányzik. A vers a „mindenütt csak kék az ég” sorig tart (30. sor), a többiből csak a 44–46. sorok elején álló három tagadószó olvasható.

A kézirat tintairású fogalmazvány, s ahogy a javítások jelzik, a lejegyzés nem egy időpontban készült. A vers elején található sorok betoldásai jelölés nélkül a már leírt sorok mellett, a gerinchez közel olvashatók. Az ékezetést, valamint a központosítást illetően a Babitsra jellemző következetlenségek figyelhetők meg. Az első versszakban több helyen egy-egy betű ráírásos javítása látszik, illetve több helyen k betű helyett K-t írt. A „tűzet” szó leírása közben kifogyott a tollból a tinta, a következő szótól kezdve a frissen bemártott tollal írt szöveg olvasható. A kézirat helyesírását a Babits-kéziratokra jellemző hibák, hiányok és következetlenségek jellemzik, amelyek elsősorban a központosításban és ritkábban az ékezetekben mutatkoznak meg. Néhol az egybe- és különírás is bizonytalan. A szerzői szándék felderítése még összehasonlítással is sokszor nehézkes. A dátum és az első megjelenés helyét Török Sophie ceruzairásos rájegyzéssel tüntette fel a fólió bal alsó részén: „Nyugat II. 364. [1]911.”

néhány szövegszintű párhuzamot is felmutat a *Cigánydal* és a Richepin-mű között. Lásd RÁBA 1969, 92.

¹⁶ A *Cigánydal* 4. versszakának 5–8. sora Babits Kardos Albertnek írt keltezetlen, gépirásos levelén is fennmaradt. (OSZK Fond III/88.)

¹⁷ OSZK Fond III/2356.

A kézirat átírása

- 1 Zörg az ág és zug a szél,
 cigányasszony utra kél
 |:feje piros keszkenős
 <nyakán lóg a>_t |zsír haján a|_{ta} rosz kenőcs:|_t
- 5 lepedőbe Kőti bugyrát
 úgy viszi a pereputtyát
 csípőn kötve csücske kettő
 nyakán lóg a másik kettő
 hátí jószág, pereputty
- 10 pici rajkó jól aludj
 <jár mező«n és»Kőn erdőségen>_t |mezők jönnek, erdőségek|_{tj}
 jó vidéke:|n|:_t |K|_t, rossz vidéke:|n|:_t |K|_t –
 szép hazá:|n|:_t |K|_t
 zöld hazá:|n|:_t |K|_t
- 15 jár a szél és zörg az ág.

- Bús szederfa álldogál
 pici rajkó sírdogál
 bús szederfa naptól szárad
 cigányasszony ina fárad
- 20 ágra köti lepedőjét
 úgy ringatja csecsemőjét
 bölcsőt tartja: bölcs a fa
 szedret adja: jó a fa
 ád tüzet a száraz ág
- 25 mindenütt csak hajt az ág
 hogyha tűz van, hát az ég is
 kerül <ho>_t <rá>_t hozzá kifizék is
 Kis fazék
 nagy fazék
- 30 mindenütt csak kék az ég

[...]

se

- 45 se
 se

[...]

Az átíráshoz használt genetikus jelek

< > _t	tintaírású szöveg áthúzása, helyére illesztett pótlás nélkül, az áthúzott szöveg a csúcsos zárójelben található
: < > _t _t _t _t	beillesztésen belüli olvasható kihúzás, a beillesztést vonal jelzi, a kéziratlapon elfoglalt hely, az íróeszköz indexekkel jelölve; a végleges szöveg a második jelpár között olvasható
: _t _t _t	betűtévesztés, -javítás, amelyet Babits nem áthúzással javított, hanem ráírt, olvasható tintaírással, az eredeti, első változat a vonalak között olvasható, a javított a második jelpár között
< « » _t > _t _t _t	tintaírású áthúzáson belüli áthúzás, az áthúzott szövegek a csúcsos zárójeleken belül találhatók; a javított, a végleges szöveg a második jelpár között olvasható

A másik fennmaradt kézirat¹⁸ egy áthúzott tintaírású fogalmazványrészlet/töredék, négy sor variánsa, a főlió rektóján az 1911 nyarán született [*Nyári idill*] fogalmazványrészlete található. Az itt leírt négy sor – feltehetően végleges helyére, egy újabb tisztázatra kerülése után – egy halványabb függőleges, egy vízszintes és két ferde vonallal áthúzva. Ékezése, vonalvezetése gondosabb a másik kéziraténál, csupán a pontok kissé elhúzódtak. Szövege:

mesél neki rémeket
dalol neki éneket:
ági jószág, pereputty
pici rajkó jól aludj

Bergson és az élelendület

Ahogy fentebb utaltam rá, a *Cigánydal* bergsoni eredetét Rába már regisztrálta.¹⁹ Babits éppen Fogarason ismerkedik meg Bergson filozófiájával, figyelmét egyebek mellett az irányítja felé, hogy a francia tudós elméleteit nemcsak a tudomány, hanem a kreatív alkotók: írók és művészek által is kamatoztathatónak tartja. A bergsoni szubjektív idő lírai kidolgozása számos Babits-versben érhető tetten, a legismertebb példa erre az *Esti kérdés* (ezen felül számos bergsoni ihletettséggű művet említhetünk, például: a *Pictor Ignostus*, az *Alkonyi prológus* vagy az *Éji dalt*).

A *Cigánydal* bergsoni értelmezéséhez elsősorban nem Bergson, hanem sokkal inkább a Bergsont interpretáló Babits gondolataihoz érdemes fordulnunk. Ehhez épp a *Cigánydal* megírása előtt egy évvel a *Nyugatban* közölt cikke nyújt fogódzót: a *Bergson filozófiája* nagy ívű összegzés és egyben népszerűsítő írás, mely mind-

¹⁸ OSZK Fond III/1969/32.

¹⁹ RÁBA 1981, 329.

azonáltal cseppet sem elfogult tárgyával szemben, sőt néhol kritikát is megfogalmaz, például Bergson percepció-elméletével kapcsolatban.

A *Cigánydal* az ebben az írásban is részletesen elemzett bergsoni életlendület-fogalom (*élan vital*) felől olvasható, mely a látszólag céltalanságban élő egyén célképzetére, a kilátástalanság ellenére is az életet választó, egyfajta életösztönt aktivizáló magatartásformára utal. Babits szavaival az életlendület

az anyag között az anyag irányával ellentétes irányba törekszik mozogni: a szükségesség, a halál helyett, a szabadság, a teremtés felé. Ez az életlendület a teremtő fejlődés, mely az anyag között, annak ellentétes irányú mozgásával szemben csak nehezen tudja érvényesíteni a saját mozgását. De a lendület lényegében lévén folyton erősödni, mindig jobban és jobban küzd meg az akadályokkal, és jobban közeledik a szabadság felé, melyet végre az emberben elér.²⁰

A *Cigánydal* fokozatosan tárja fel, milyen akadályokkal kell megküzdenie a kóborló cigány asszonynak: időjárási viszonytalanságokkal, nagymértékű fizikai terheléssel és az élelem megszerzésének nehézségeivel. A haszonszerzés és a birtoklás ugyanakkor a szabadságra berendezkedett élethelyzet felől valójában hátránnyá válik: a legfőbb tulajdon, a föld elsősorban külső körülmények függvényében tekinthető értéknek, hiszen az időjárás kiszámíthatatlan változásainak és a kártevők pusztításának van kitéve. Ezzel szemben a független, kötöttségek és tulajdon nélküli létezés pozitív előjelet kap; a *Cigánydalban* a hiány válik értéktelivé („Hogyha ég a nap sugára / a gazdának nagy a kára; / neked semmi, kis bolond: / mindenütt csak hús a lomb”²¹). A vers hangulata a legpontosabban talán a *derű* kifejezéssel írható le, hiszen sem a vers narrátora, sem az idézetekben megszólaltatott cigány asszony nem tragikus hangvételben nyilatkozik e nomád/félnomád élethelyzetről, s az eleinte még függőségi viszonyként leírható anya-gyermek kapcsolat jövőbeni felszámolása, a szülőről való végleges leválás is természetes, a szabad és független élethez tartozó, elkerülhetetlen és szükségszerű összetevőként tűnik fel.

Babits a *Bergson filozófiájának* szabadságról értekező szakaszában a következőket fogalmazza meg:

mennél intenzívebb életet él valaki, annál sűrűbben felszabadítja magát szokásai alól; és ilyenkor következik be az igazi szabad cselekedet, amelyet nem lehet kiszámítani. Az ember maga érzi legjobban, hogy szabadon cselekedhetik [...].²²

A szokásokra, a folyton ismétlődő és állandóságot biztosító tevékenységekre nemet mondó életmódra a *Cigánydal* a környezet folytonos változásának leírásával utal: „jó vidékek, rossz vidékek” váltják egymást a vándorlás során, előre nem kiszámítható események sora teszi intenzívvé és sűrűvé a létezést, melyekre – a versben mondot-

²⁰ BABITS 1910, 957.

²¹ BABITS 1937/a, 150.

²² BABITS 1910, 949.

tak szerint – minden esetben valamilyen alkalmi megoldás kínálkozik. E kóborló életformának nem része semmilyen rutinszerű művelet, s éppen ez lesz a cigány asszony szabadságának záloga.

Néhány hatástörténeti állomás

A *Cigánydal* recepciójának van néhány, nagyobb és kevésbé nagy hatású pillanata, melyekről érdemes röviden szót ejteni. Elsőként egy 1918. április 1-jei, húsvéthétfői jótékonyági „műsoros estélyről”, melyet az Egyesült Szekszárd – Tolnamegyei Nőegylet szervezésében rendeztek a Szekszárd Szálló nagytermében. Az eseményt beharangozó cikk nagy lelkesedéssel és büszkeséggel tudatta, hogy Babits, a város szülötte, a „kiváló költő” az est „fő érdekességeként” verseinek felolvasásával vesz részt az estélyen.²³ A beszámoló azonban már nem volt ilyen örömteli és elragadtatott.

A műsor középpontjává tett Babits Mihály költészete [...] nem tudta felolvasott szemelvényeivel abba az eszmei és érzelmi világba vinni a hangulatot, amely pedig ott rezeget minden lélek mélyén a nyugati végső mérkőzés nemzetekre-népekre tragikus napjaiban. Babits Mihály és a *nyugatosok* költészete ma még alig több csak, mint fővárosi irodalmi *divat* s művészi értékét bizonyára nem mi, vagy a nőegyleti estély fogja eldönteni. [...] Ma nem állunk meg a bugyros pereputtyos cigányasszonynál, meg a hasonló eszmeköröket nem látjuk meg, ha még oly hüpermodern, hol darabos, hol esztergályozott műremek számba menő költői rythmusözönnel pengetik is fülünkbe.²⁴

Babits az estélyen a *Cigánydalt* is felolvasta, azonban a szekszárdi közönség mást várt, mint amit kapott: a háború végnapjaiban feltehetően egyértelmű üzenetre, könnyen dekódolható háborús tematikájú versre számítottak. A vers – a fentebb kifejtett bergsoni, a kilátástalanságban is célulvő létezés hirdető olvasata fényében – valójában tökéletesen illeszkedett volna ebbe az elvárásrendbe, az estélyt értékelő cikkíró azonban a „bugyros pereputtyos cigányasszony” lírai történetéből jól láthatóan épp a mögöttes tartalmat nem fedezte fel. Olyannyira nem, hogy Babits alkalomhoz nem illő versfelolvasása alapján olyan messzemenő következtetést vont le, mely a modern magyar irodalom számottevő részére vonatkoztatható: jóllehet csupán sejtetve, mégis az olvasható ki a beszámolóból, hogy a nyugatosok irodalma efemer művészkedés, mely nem állhatja ki az idő próbáját.

Ha a *Cigánydal*nak a költészetre tett hatását igyekszünk vizsgálni, újra Rábát kell idéznünk, aki szerint a vers cigány asszonyának szimbolikus mítosza a magyar költői gondolkodás számára is új viszonylatokat teremtett. Rámutat, hogy a *Cigánydal*hoz hasonló felépítésű verskoncepció, azaz a többletjelentéssel rendelkező, lételméleti kérdéseket feszegető, egy hétköznapi, természeti vagy tárgyi képpel

²³ [n. n.] 1918.

²⁴ (e. l.) 1918. Kiemelések az eredetiben.

leírható jelenet lírai kidolgozása megfigyelhető például Radnóti Miklós *Gyökér* (1944) vagy Rónay György *Bálvány* (1941) című versében.²⁵

Van azonban egy sokkal ismertebb költemény, melynek a *Cigánydal* inspiráció-forrása lehetett, József Attila *Tiszta szívvel* című verse ugyanis számos egyezést mutat Babits művével. A *Tiszta szívvel* négy soros strófáival, páros rímelésével, ütemhangsúlyos verselésével a népdalszerűség felé mutat. Ennél jóval egyértelműbb kapcsolódási pontra utal a Babits-versbeli cigány asszony gyermekének intézett figyelmeztetése: „Ne felejtse, hogy ágrul lettél / szederfa alatt születél / s mint a röpke mag az ágrul / úgy leszakadsz majd anyádrul.” Az itt leírt függetlenség és egyben kiszolgáltatottság József Attila élettényeinek ismeretében rögtön az árvaságélmény felé tolja az értelmezést. A versek tagadózó-halmozásos szerkesztettsége szintén rokonságot mutat: „se apád, / se anyád, / se országod, se tanyád.” (*Cigánydal*); „Nincsen apám, se anyám, se istenem, se hazám” (*Tiszta szívvel*).²⁶

Lengyel András mutat rá *Tiszta szívvel*-elemzésében, hogy a *Cigánydal* a bűn és szexualitás szempontja felől is inspirálhatta a József Attila-vers megszületését. A *Tiszta szívvel* beszélője maga vállalja társadalmon kívüli pozícióját, zsidóságát, betyárságát, mely ekképpen azonosítható a kitaszított cigánysorssal. A *Cigánydal*-ban a bűn és szexualitás mindenfajta kommentár vagy értékítélet nélkül, mintegy természetes következményként jelenik meg: „Erdőn hogyha zsidót látsz, / meg se nézed, neki látsz. / „Mezőn hogyha lányra lelsz, / meg se kérded, úgy ölelsz.”²⁷ A normasértés ilyenfajta jelzése a *Tiszta szívvel*-ben a „Hogyha nem kell senkinek, / hát az ördög veszi meg, / Tiszta szívvel betörök, / ha kell, embert is ölök” sorokban köszön vissza.²⁸ A tudatos átvétel mellett foglal állást Kemény Gábor is, aki a József Attila-versek szövegszintű Babits-hatásait vizsgálva rámutat:

a Babits összeállította *Új Anthológiában* [megjelent: 1932 – M. Á.] József Attila mindössze két verssel volt képviselve, de ezek egyike a néhány évvel azelőtt sajtóvitát kavará, sőt a költőnek az egyetemről való »eltanácsolására« is ürügyet szolgáltató *Tiszta szívvel* volt. Babits tehát felfigyelt az egyezésre, és azt, vélhetően jogosan, hommage-nak minősítette.²⁹

A számos hasonlóság ellenére fontos jelezni a két vers közti különbségeket is. A *Tiszta szívvel* – hatástörténetének fényében különösen – könnyen olvasható provokációként. A szabadsággal és a társadalmon kívül állással – a *Cigánydallal* szemben – itt párhuzamosan jelenik meg a zaklatott és egyben lázadó hang szemrehányása, a másokra, de elsősorban önmagára veszélyes én fenyegetése és fenye-

²⁵ RÁBA 1981, 332.

²⁶ Stoll Béla mutat rá, hogy a *Le vagyok győzve* kezdetű József Attila-vers is párhuzamba állítható a *Cigánydallal*: „Úgy leszakadtam minden más világról, / ahogyan lehull a gyümölcs az ágról” (József Attila); „s mint a röpke mag az ágrul / úgy leszakadsz majd anyádrul” (Babits Mihály). Lásd STOLL 1993, 61.

²⁷ BABITS 1937/a, 150.

²⁸ LENGYEL 2020, 90.

²⁹ KEMÉNY 2005, 40.

getettsége, ahogyan az anarchizmus forradalmisága is. Bár a két versben megfogalmazódó, a konvenciókkal szembeni kritikus hozzáállás közös kapcsolódási pontjairól már ejtettünk szót, a József Attila-vers sorai sokkal provokatívabbnak hatnak, mint a *Cigánydal* vonatkozó részei.

Bibliográfia

(e. l.) 1918

(e. l.): Nőegyleti műsoros-estély. *Tolnamegyei Közlöny* 46/14. 1918, 3.

[n. n.] 1911

[n. n.]: Fogarastól Újpestig. *Világ* 2/225. 1911, 17.

[n. n.] 1918

[n. n.]: Műsoros estély. *Tolnamegyei Közlöny* 46/12. 1918, 2.

BABITS 1910

BABITS Mihály: Bergson filozófiája. *Nyugat* 3/14. 1910, 945–961.

BABITS 1911

BABITS Mihály: Cigánydal. *Nyugat* 4/17. 1911, 364–366.

BABITS 1916

BABITS Mihály: Cigánydal. In: BABITS Mihály: *Recitativ*. Budapest, Nyugat, 1916, 9–11.

BABITS 1937/a

BABITS Mihály: Cigánydal. In: *Babits Mihály összes versei 1902–1937*. Budapest, Athenaeum, 1937 (Babits Mihály összegyűjtött munkái, 1.) 149–150.

BABITS 1937/b

BABITS Mihály: Gretna-Green. In: *Babits Mihály összes versei 1902–1937*. Budapest, Athenaeum, 1937 (Babits Mihály összegyűjtött munkái, 1.) 166–167.

GÁL 1975

Babits egyes verseinek keletkezéséről. Közl. GÁL István. *Irodalomtörténet* 57/2. 1975, 443–462.

KELEVÉZ 1994

KELEVÉZ Ágnes: Babits vallomása Szilasi Vilmosnak versei keletkezéséről. *Irodalomtörténeti Közlemények* 98/5–6. 1994, 743–757.

KEMÉNY 2005

KEMÉNY Gábor: „...dudás a fuvolást...”. (Babits-motívumok József Attila-versekben). In: *József Attila, a stílus művésze. Tanulmányok József Attila stí-*

lusművészetéről. Szerk. SZIKSZAINÉ NAGY Irma. Debrecen, Debreceni Egyetem, 2005, 36–48.

LENGYEL 2020

LENGYEL András: József Attila *Cigánydala*. Egy sorsfordító önmeghatározási kísérletről. *Tiszatáj* 74/12. 2020, 81–92.

NÉMETH 1968

NÉMETH G. Béla: Mindenütt csak kék az ég. Az egyetemesség és viszonylagosság költői élménye a fiatal Babitsnál. *Új Írás* 26/1. 1968, 92–105.

RÁBA 1969

RÁBA György: *A szép hűtlenek. Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád versfordításai*. Budapest, Akadémiai, 1969. (Irodalomtörténeti könyvtár.)

RÁBA 1981

RÁBA György: *Babits Mihály költészete 1903–1920*. Budapest, Szépirodalmi, 1981.

RÁBA 1983

RÁBA György: *Babits Mihály*. Budapest, Gondolat, 1983. (Nagy magyar írók.)

RÓNA 2013

RÓNA Judit: *Nap nap után. Babits Mihály életének kronológiája 1909–1914*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet–Balassi, 2013. (Babits-kronológia, 2.)

STOLL 1993

STOLL Béla: Babits-hatások József Attilánál. *Irodalomtörténeti Közlemények* 97/1. 1993, 57–61.